

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

М. МАККАВЕЙСЬКОГО

У статті розкрито педагогічні погляди М. Маккавейського, з'ясована основна наукова проблема, над якою працював дослідник; висвітлено зміст і особливість педагогічної діяльності науковця.

Ключові слова: реформування школи, просвітницька робота, релігійне виховання, педагогічна діяльність, навчально-дослідна робота.

В статье раскрыты педагогические взгляды Н. Маккавейского, выяснена основная научная проблема, которой занимался исследователь; освещены содержание и направленность педагогической деятельности ученого.

Ключевые слова: реформирование школы, просветительская работа, религиозное воспитание, педагогическая деятельность, учебно-исследовательская деятельность.

In the article the pedagogical views of Makkaveyskiy, elucidated the basic scientific problem, on which he worked as a researcher, highlights the content and orientation of the educational activities of the scientist.

Keywords: school reform, educational work, religious education, teaching activities, teaching and research work.

Постановка проблеми. Довгий час в Україні з ідеологічних та політичних причин поза увагою дослідників залишалася наукова спадщина педагогів Київської духовної академії. Але криза духовності, яка охопила сучасне українське суспільство, спонукає до вивчення педагогічних поглядів і діяльності викладачів вищого духовного навчального закладу, зокрема, М. Маккавейського.

Аналіз актуальних досліджень. У своїх роботах В. Фазан, Н. Гупан, Є. Плеханов, О. Черкасов, Т. Тхоржевська та С. Кузьміна торкалися окремих аспектів педагогічних поглядів та діяльності М. Маккавейського. Проте вивчення історико-педагогічної літератури свідчить, що означена проблема не розглядалась в цілому і потребує спеціальної розробки.

Мета статті: на основі аналізу педагогічної літератури, архівних

матеріалів, документів, вміщених у періодичних виданнях, висвітлити педагогічні погляди, а також зміст та характерну особливість діяльності М. Маккавейського.

Виклад основного матеріалу. Микола Корнилович Маккавейський (1864-1919) народився в сім'ї псаломщика Чернігівського кафедрального собору. Він навчався в Чернігівській духовній семінарії, а потім у Київській духовній академії, яку закінчив у 1889 р. Протягом наступного року М. Маккавейський був залишений професорським стипендіатом в академії з метою підготовки до викладання у вищому духовному навчальному закладі і написання магістерської роботи. У 1890 р. він успішно захистив магістерську дисертацію і отримав посаду екстраординарного професора в Київській духовній академії. Протягом 1893 - 1912 рр. М. Маккавейський опублікував два десятки педагогічних рецензій, текстів промов та історико-педагогічних праць, в яких основну увагу зосередив на проблемі реформування школи.

У 70-80-х рр. XIX ст. у середній та вищій школі Російської імперії була запроваджена концепція класичної освіти, яка викликала невдоволення у народу. Наприкінці 90-х рр. пресу буквально переповнювали виступи за реформування освіти. Про необхідність змін в школі також зазначав М. Маккавейський. У своїх роботах науковець знаходив конкретні заходи, які могли б поліпшити становище школи. Один з таких заходів, на думку ученого, передбачав дотримання принципу народності у навчально-виховному процесі. Цей принцип виявлявся в тому, що школа повинна була відповідати потребам конкретного народу, приділяючи належну увагу вивченню рідних мови, літератури, географії, історії. Інший дієвий захід, за М. Маккавейським, - це забезпечення ефективного релігійного виховання. Релігійність у поєднанні з народністю мали стати основою усієї шкільної освіти.

М. Маккавейський закликав до повного поєднання, злиття навчальних і виховних елементів у школі завдяки поєднанню функцій учителя і вихователя в одній особі. Він вимагав належної уваги до фізичного і естетичного виховання під час навчально-виховного процесу. Весь навчальний курс, на думку науковця, повинен був поділятися на два періоди: загальний і спеціальний.

Загальний курс мав включати ті знання, які необхідні кожній людині, а спеціальний повинен був дати можливість обрати учневі ті предмети, що найбільш відповідають його природним здібностям.

Учений вимагав єдності усіх впливів, що здійснюються у школі, він стверджував, що «школа тільки тоді досягає повного успіху в своїй справі, коли вона являє собою один цілісний організм, у якому всі члени згуртовані для однієї дружної роботи, завдання якої не тільки зрозумілі, але і дорогі кожному з них. Без цього об'єднання одним духом, характером і напрямком, одними симпатіями і прагненнями школа не зможе розраховувати на повне практичне здійснення своїх виховних ідеалів» [8, с. 30-31]. З огляду на це М. Маккавейський вимагав правильного, відповідного до завдань школи, підбору викладачів.

Після призначення міністром освіти генерала П. Ванновського (у 1901 р.) була проголошена нова шкільна реформа у Російській імперії. Вона передбачала ліквідацію школи класичної і перехід до реальної, причому з єдиним для всіх навчальним планом. Нововведення у середній школі мали як своїх прихильників, так і противників. До останніх варто зарахувати і М. Маккавейського, який критикував такі реформаторські заходи уряду. Якщо в кінці ХІХ ст. він доводив, що диференціація навчання у школі повинна відбуватись шляхом вивчення предметів за вибором у межах класичної школи, то тепер він виступав проти панування одного типу школи. Необхідно, на думку ученого, щоб існували декілька рівноправних типів шкіл класичного і реального спрямування, з перевагою то давніх, то нових мов, то математики. Така диференціація надасть можливість самореалізовуватись учням, що мають різні здібності, вона забезпечить їм право вибору - вважав педагог. Хоча навчальні предмети, за М. Маккавейським, повинні варіюватись у залежності від типу школи, проте «... психологія і логіка повинні б входити в курс кожної середньої школи загальноосвітнього характеру» [14, с. 607].

Як і в 90-х рр., науковець у своїх працях акцентує увагу на органічній цілісності всіх педагогічних впливів на учнів. На його думку, у школі має бути дружнє, усвідомлене служіння всіх і кожного виховній справі з постійним

ясним уявленням кінцевої мети і з щирим бажанням служити їй. Проте, на відміну від педагогічних переконань, які помічаємо в працях 90-х рр., М. Маккавейський зосереджується не на підборі вчителів, а на необхідності формування релігійних переконань у них.

У цей період науковець заявляє про проблему підготовки педагогічних кадрів. У середніх навчальних закладах, вважає педагог, повинні навчати дітей учителі, що мають спеціальну педагогічну підготовку. Для цього М. Маккавейський вимагає створити в університетах кафедри педагогіки і зробити педагогічну освіту обов'язковою для усіх студентів, адже «відсутність педагогічної підготовки у тих, кому доручається вся справа школи, спричинює до сумних наслідків, віддзеркалюючись на усіх сторонах шкільної освіти» [10, с. 618].

На відміну від робіт М. Маккавейського кінця ХІХ ст., у яких народність і релігія виступали як бажана основа для діяльності школи, на початку ХХ ст. ідея народності дуже рідко помічається у педагогічній спадщині науковця. У цей час простежується тенденція до поєднання ідеї релігійного та морального виховання з ідеєю реорганізації школи. М. Маккавейський не тільки теоретизує з питань релігійного та морального виховання, він шукає шляхи для збільшення його ефективності в умовах практичної діяльності школи.

Для науковця найбільш важливим є саме релігійне виховання, на ньому він зосереджується. Визнаючи окреме існування морального виховання, педагог його не розглядає. М. Маккавейського воно цікавить як частина релігійного виховання. Він приходить до висновку, що релігійне виховання в школі знаходиться на низькому рівні. За обставин, коли утилітарна спрямованість, практицизм стають панівними в суспільстві, створити в школі ідеальний релігійний настрій, який би поділяли всі учасники навчального процесу, на думку педагога, - завдання дуже складне. Але його на себе має взяти Церква в особі законоучителя. Для цього, на думку науковця, необхідно провести ряд таких заходів: влаштувати домові храми в усіх середніх школах, їх відвідування зробити обов'язковим для учнів, залучати до богослужіння школярів; забезпечити окрему платню за настоятельство в домовому храмі;

прирівняти права законоучителя з правами інших учителів; забезпечити активну участь священика в тих справах, які стосуються порушень правил поведінки учнів, невиконання моральних норм; ліквідувати формалізм у викладанні Закону Божого; організувати для релігійно-моральних читань особливі бібліотеки, якими повинен завідувати законоучитель; здійснювати підтримку законоучителя зі сторони керівництва школи та держави. Усі ці нововведення, вважає учений, забезпечать можливість священику здійснювати релігійну освіту школярів, а також організовувати в домовому храмі школи богослужіння, виховний вплив якого на учнів надзвичайний. Саме під час богослужіння створюються «всі умови для того, щоб у нашій душі виникли найвищі думки - про Бога і про наше життя перед лицем його, виникли найчистіші, найсвятіші почуття, зародились най- добріші пориви, ідеальні бажання» [9, с. 425].

Окрім релігійної освіти і богослужіння, М. Маккавейський називає ще один релігійно-виховний засіб: слово і позитивний особистий приклад законоучителя. Священик як пастир повинен проводити бесіди з дитиною, надавати поради, а для цього йому необхідно знати особливості духовного розвитку кожної дитини. Позитивним особистий приклад законоучителя-пастира може бути, за М. Маккавейським, лише за умови дотримання ним таких вимог: достатнє знання свого предмета і релігійна переконаність; висока моральність; доброта і чуйність; культурність і охайність; любов до дітей і до своєї справи.

З педагогічними поглядами М. Маккавейського можна було ознайомитись на сторінках «Трудов Киевской духовной академии», «Церковных известий», «Руководства для сельских пастырей» та ін. Окрім того, роботи педагога друкувались окремими виданнями. Про результати педагогічних студій викладача Київської духовної академії можна було дізнатись не тільки з сторінок друкованих видань, а й відвідавши публічні лекції, що організовувалися в академії, зокрема, 16 березня 1904 року М. Маккавейський прочитав лекцію на тему: «Педагогические мечты Екатерины Великой и Бецкого». Педагогічних проблем він торкався і в промовах, що звучали на

різних урочистостях Київської духовної академії. Так, М. Маккавейський в рамках академічних святкових заходів 26 вересня 1895 р. прочитав доповідь про релігію і народність як основи виховання. А в 1902 р. у церкві Києво-братського монастиря в день «молитовного згадування засновників і добродійників Київської академії і всіх, хто в ній навчався і навчав», він проголосив промову «Наша основная задача и главные средства», у якій розглядав актуальні проблеми розвитку освіти в Російській імперії на початку ХХ століття.

Педагогічною освітою населення М. Маккавейський займався і на засіданнях товариств, членом яких він був, а саме: Київського педагогічного товариства взаємної допомоги та Київського релігійно-просвітницького товариства. Зокрема, у 1902 році М. Маккавейський на засіданні останнього повідомив про педагогічні погляди Л. Толстого. У своїй доповіді М. Маккавейський проаналізував теоретичні положення педагогіки Л. Толстого, а також його педагогічну практику в Яснополянській школі і дав негативну оцінку вільного виховання.

Незважаючи на активну просвітницьку діяльність, найбільше часу і зусиль педагог вищого духовного навчального закладу витрачав на роботу зі студентами. Саме вони, спілкуючись з М. Маккавейським під час навчально-виховного процесу, могли створити найбільш повне уявлення про педагогічні погляди професора.

За статутами 1884 та 1910 років до обов'язків викладачів академії відносились розробка власних лекцій, відповідно до тогочасного стану науки і «в суворій відповідності до духу православ'я»; керівництво студентами «при розробці питань по предметах їхніх спеціальних зв'язь» і під час виконання практичних робіт, проведення «репетицій», рецензування студентських творів; перевірка знань студентів; наукова робота і виконання доручень ректора, ради академії, місцевого єпархіального архієрея і Св. Синоду.

Щорічно М. Маккавейський доповнював і переробляв власні лекції. Як показує аналіз архівних матеріалів [11; 12], він слідкував за розвитком педагогічної науки: його лекції знайомили студентів як з висновками педагогів

Стародавнього світу, так і з результатами педагогічних досліджень кінця ХІХ - поч. ХХ століття. Педагог часто рекомендував студентам конкретні роботи сучасників з окремих проблем науки. Окрім того, М. Маккавейський був делегатом від академії на першому з'їзді з експериментальної педагогіки, що відбувся в грудні 1910 року. Постійне оновлення лекцій, обізнаність в новинках наукової літератури, участь у педагогічних з'їздах свідчать про прагнення викладача до систематичної самоосвіти з питань навчання і виховання.

Педагог відповідально ставився до своєї викладацької діяльності, зокрема, турбувався про оснащення кабінетів. Так, М. Маккавейський, розуміючи, яке велике значення мають психологічні дослідження для розвитку педагогіки, разом з І. Четвериковим прохав Св. Синод про виділення коштів на організацію в академії кабінету експериментальної психології. Прилади і таблиці мали використовуватись для наукових робіт по психології і «для демонстрації на лекціях з психології і педагогіки» [1, с. 253].

Яскравим прикладом турботи про забезпечення високої якості викладання предмета була і позиція М. Маккавейського під час обговорення в 1906 році нового уставу духовних академій. Він констатував, що об'єднання пастирського богослов'я і педагогіки в одну кафедру, призводить до того, що «викладач не може приділити кожному з цих предметів ... більше двох лекцій на неділю» [15, с. 284]. «Природно, що внаслідок цього і результати таких академічних читань з педагогіки повинні бути слабкі, невизначені і, у будь-якому випадку, дуже недостатні для того, щоб покладати на них (випусників) великі надії, вважати їхню педагогічну підготовку такою, яка необхідна майбутнім учителям школи», - стверджував викладач [15 с. 285]. М. Маккавейський пропонував створити окрему самостійну кафедру педагогіки, щоб зосередити «весь інтерес викладача і всі його сили на одній галузі» [15, с. 286].

Окрім читання лекцій, проведення вступних, перевідних і випускних іспитів, організації «репетицій», викладачі повинні були оцінювати проповіді студентів, а також їхні курсові та випускні роботи. На жаль тільки про останні є достатньо інформації в джерелах, щоб скласти уявлення про зміст та якість

праці педагога з випускниками над їхніми творами.

Допомога М. Маккавейського студентам полягала у проведенні консультацій з питань написання випускних робіт. Закінчені роботи здавалися до визначеного строку, і педагоги їх мали рецензувати. На одну роботу два викладачі повинні були дати відгуки, які зачитували на засіданні Ради академії. Оцінка за наукову працю випускника ставилась колегіально.

Як свідчать документи [3, с. 289-298; 2, с. 306-313, с. 344-352], рецензії М. Маккавейського на твори випускників були середні за об'ємом (2-3 сторінки), вміщували в собі аналіз структури роботи, її усіх розділів і висновок. Педагог особливу увагу звертав на повноту розкриття теми дослідження, мову та логічність викладу. Значним недоліком роботи він вважав компілятивність, відсутність наукової новизни. В основному висновок М. Маккавейського співпадав з висновком другого рецензента, проте були випадки, коли думки рецензентів розходилися. Так сталося з роботою Г. Фільшина на тему «Педагогічні погляди М. І. Пирогова (у зв'язку з його загальним світоглядом)», яку другий рецензент І. Четвериков оцінив різко негативно. М. Маккавейський, показавши окремі недоліки, виявив багато позитивних сторін роботи і прийшов до висновку, що «твір П. Фільшина ... має бути визнаний як дуже гарний» [6, с. 648]. Завдяки педагогічній компетентності М. Маккавейського студент за свій історико-педагогічний твір отримав чотири бали за п'ятибальною системою. Як бачимо, викладач був вимогливим щодо якості досліджень випускників і справедливо їх оцінювали.

Визначним досягненням М. Маккавейського було те, що студенти академії почали писати випускні твори на педагогічні теми. В основному це було 1-2 дослідження з історії педагогіки на рік, хоча інколи траплялися і роботи з теорії навчання та виховання. Проте захоплення випускників академії педагогікою не дуже схвалювалось Св. Синодом. Так, у 1910 році після ревізії вищих духовних навчальних закладів Російської імперії було визначено, що для випускних творів «не повинні назначатися чи схвалюватися теми, що не мають богословського характеру, чи мають дуже далеке відношення до богословія. Такими є переважно твори, що мають своїм предметом різноманітні питання з

психології та педагогіки» [4, с. 35]. Після цього всі теми випускних і курсових творів відсилались на затвердження Київського митрополита. Незважаючи на такий тиск, як свідчить аналіз джерел [4, с. 39; 5, с. 232], теми робіт з педагогіки суттєво не змінилися, навіть були випадки, коли М. Маккавейський рекомендував такі теми, що не мали релігійної спрямованості, наприклад, «Ідея вільного виховання в російській педагогічній літературі останніх років», «Педагогічні ідеї Песталоцці за його твором «Лінград і Гертруда».

М. Маккавейський не обмежився розповсюдженням педагогічних знань серед студентів Київської духовної академії. У 1900-1908 рр. він викладав у Києво-Подільській і Фундуклеєвській жіночих гімназіях історію педагогіки, а у 1908 - 1912 рр. - педагогіку для слухачок Фребелівського педагогічного жіночого інституту. На жаль після 1912 року педагог перестав публікувати власні дослідження і займався лише викладанням у академії. У 1918 р. М. Маккавейський короткий час виконував обов'язки ректора Київської духовної академії, а в страшному 1919 р. помер від тифу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, М. Маккавейський є автором значної кількості педагогічних робіт, у яких намагався дати відповіді на запити суспільно-педагогічного життя, зокрема, вирішити проблему реформування школи. Він доводив необхідність підготовки педагогічних кадрів, диференціації навчання, забезпечення ефективності релігійного виховання та інших заходів, що сприяли б поліпшенню функціонування середніх загальноосвітніх закладів. Проблема реформування школи була основним науковим питанням, над яким працював дослідник. Публікаціями своїх досліджень, публічними лекціями, промовами на засіданнях різноманітних товариств, а також відповідальним ставленням і компетентністю у викладацькій роботі педагог сприяв педагогічній освіті населення. Характерною особливістю діяльності М. Маккавейського була спрямованість на розповсюдження педагогічних знань серед народу. Перспективами вивчення даної проблеми є дослідження педагогічної діяльності викладачів Київської духовної академії в 50-ті - середині 80-х років.

Література

1. Извлечения из журналов Совета Императорской Киевской духовной академии за 1914- 1915 у. г. // Труды Киевской духовной академии. - 1916. - №1. - С. 225-255.
2. Извлечения из журналов Совета Императорской Киевской духовной академии за 1914- 1915 у. г. // Труды Императорской Киевской духовной академии. - 1916. - № 2-3. - С. 305-384.
3. Извлечения из журналов Совета Киевской духовной академии за 1900-1901 у. г. // Труды Киевской духовной академии. - 1902. - №2. - С. 289-336.
4. Извлечения из журналов Совета Киевской духовной академии за 1909-1910 у. г. // Труды Киевской духовной академии. - 1910. - № 2. - С. 33-64.
5. Извлечения из журналов Совета Киевской духовной академии за 1909-1910 у. г. // Труды Киевской духовной академии. - 1910. - № 5. - С. 177-240
6. Извлечения из журналов Совета Киевской духовной академии за 1911-1912 у. г. // Труды Киевской духовной академии. - 1913. - № 5. -С. 609-656.
7. Кузьміна С. Л. «Філософія школи» Миколи Маккавейського / С. Л. Кузьміна. // Практична філософія. - 2006. - №. 2. - С. 51 - 60.
8. Маккавейский Н. К. Английская школа. По поводу издания К. П. Победоносцева «Новая школа» / Н. К. Маккавейский. - К. 1899. - 33 с.
9. Маккавейский Н. К. К вопросу о религиозном воспитании в нашей средней школе / Н. К. Маккавейский. // Труды Киевской духовной Академии. - 1903. - №. 9. - С. 3 - 48.
10. Маккавейский Н.К. Проблема воспитания по Спенсеру / Н. К. Маккавейский. // Труды Киевской духовной Академии. - 1906. - №. 7-8. - С. 610 - 640.
- 11.Маккавейский Н. К. Программа чтений по педагогике на 1898 — 1899 уч. г. / Н.К. Маккавейский // Программы преподавания на 1898 — 1899 уч. г. — ЦДІАК України. — Ф. 711. — Оп. 3. — Стр. 2462 — Арк. 107— 109.
- 12.Маккавейский Н. К. Программа чтений по педагогике на 1904 — 1905 уч. г. / Н.К. Маккавейский. // Программы преподавания на 1904— 1905 уч. г. — ЦДІАК України. — Ф. 711. — Оп. 3. — Спр. 2870 — Арк. 25— 27.
- 13.Маккавейский Н. К. Религия и народность как основы воспитания. Речь, про-

изнесенная на торжественном акте Киевской духовной академии 26 сентября 1895 г. / Н. К. Маккавейский // Труды Киевской духовной Академии. - 1895. - № - С. 428 - 472.

14.МаккавейскийН. К. Современные педагогические блуждания (по поводу издания С. А. Рачинского «Absit Omen» - СПб., 1901) / Н. К. Маккавейский. // Труды Киевской духовной Академии. - 1901. - № 12. - С. 580 - 609.

15.Особое мнение экстраординарного профессора Н. Маккавейского// Труды Киевской духовной академии. - 1906. - № 8-9. - С. 275-286.